

ВЛАДИСЛАВ КАРАГЕОРГИЕВ

ПОСЛЕДНАТА КРЕПОСТ

ОДРИН
1912 – 1913

БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ

© Владислав Карагеоргиев, *автор*

© Русанка Одринска, *коректор*

© Николета Карайончева, *графично оформление и корица*

„БИ 93“ ООД
София, 2019 г.

ISBN: 978-619-7496-16-1

ВЛАДИСЛАВ КАРАГЕОРГИЕВ

ПОСЛЕДНАТА КРЕПОСТ

ОДРИН
1912 – 1913

София
2019

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор	13
-----------------	----

Част 1 ЧЕСТИТА ВОЙНА!

1912	18
Зовът на Отечеството	21
Генерал-лейтенант Иванов	29
Вълчата крепост	34

Част 2 ОДРИНСКИТЕ ТАБИИ

Крепост	40
Майор Неделчев	43

Част 3 ЖЕЛЕЗНИЯТ ОБРЪЧ *Октомври 1912*

Мустафа паша	50
Айгормуш	54
Кърджали	58
Капитан Андреев	63
Генерал-майор Велчев	70

Албатрос	73
Последното писмо	76
Двойната крепост	81
Чичовци	88
На въздушен балон	94
Поручик Топракчиев	97
Походът	100
От заслоняване към обкръжаване	104
Мъгла над Картал тепе	107
Ескадронът при жп станция Урли	111
В мрака на Папаз тепе	115
Под артилерийски огън	127
Чичовците при Ак Бунар	132
Откъснатият полк	137
Самарянка	141
Огринските маневри	143

Чаcт 4

БЕЛИ ФЛАГОВЕ

Ноември 1912

Долината на смъртта	154
Дели алай	161
Обесването на двама башибозуци	171
Архангеловген	174
Плоската могила	177
Капитан Панчев	191
Явер паша	199
Комисия	203

Част 5
ЗАТИШИЕ
Декември 1912

Попълнения	210
Беседа с Явер паша	212
Лозенградският губернатор	215
България гледа... ..	220
Обиколка по секторите	221

Част 6
ТУРЦИТЕ ИДАТ!
Януари 1913

Коронният съвет	226
Поручик Заимов	229
Топовни гърмежи	233
Генерал Вазов	239
Регут № 22	242
Капитан Тодоров	250
Майор Каблешков	253
Лазаретът	254

Част 7
СТУДОВЕТЕ НА ТРАКИЯ
Февруари 1913

Батареите от Ниш	258
Ефрейтор Грозов	264

Николай Дмитриевич	265
Виелци	267
Подпоручик Паскалев	275

Част 8

БУРЯТА

Март 1915

Хадъмаа	280
Генерал-лейтенант Савов	284
Гебилер	288
Завещанието на капитан Горанов	291
Софулар Бурну	295
Шипченци	296
Рогопци	301
Загорци	305
Ямболици	309
Чичовците	312
Демонстрация	317
Гяур дере	321
Слава или смърт	323
15 минути	327
Велики гела	331
Червеният фенер	333
Откачи оръдията!	339
Лудият полк	344
Кестенлик, Куру Чешме, Илгъз табия	349
Чичовците	353
Изгрев над Токам баир	356

Част 9

Островът на смъртта

Гвардейци	364
Поручик Нейков	366
Шукри паша	370
Сарай Ески	376
Капитан Джемал	381

Част 10

СИНОВЕТЕ НА ОТЕЧЕСТВОТО

Огрин пагна!	388
Шукри паша се предава на репортерите	393
Синовете на Отечеството	396
Когато Огрин беше наш	403

Библиография

Предговор

До ден днешен в разговорната реч на българина може да се срещне изразът „От хиляда деветстотин и Балканската война“, означаващ, че нещо е старо, обехтяло и отдавна отминало. И макар от същата тази Балканска война да ни делят повече от сто години (1912 – 1913), всеки ще се съгласи, че тя оставя трайна следа в националната ни памет. На стените в някои български домове все още може да се видят окачени фотографии на далечни роднини, облечени в скромни войнишки дрехи. В техните погледи разчитаме готовността към изпълнение на заветния им дълг, а може би и несигурността пред утрешния ден, която съпътства всеки човек по време на война. Това са били обикновени хора, откликнали на зова на Отечеството и начертали пътя на бойната слава, давайки в жертва своето здраве, бъдеще, а понякога и собствения си живот. Жертва в името на народната кауза – обединението на всички изконни български земи, останали извън пределите на свободна България.

Въпреки това, с отминаването на годините времето неусетно, но сигурно обезличава спомена, а заедно с него изчезва и духът на тази вълнуваща епоха. Имената на отделните хора, техните лични истории, трагедии, мисли и емоции остават незаслужено забравени от хрониките на историята и родовете ни памет.

Днес, покрай гръмкия шум на годишни тържества, изпълнени с прочувствени речи, прославящи българското оръжие по бойните полета, гласовете на тези, които извървяха тежкия път на войната, остават нечути. Те отдавна не са сред нас. От тях единствено са ни останали пожълтелите страници на дневници, спомени и писма, показващи истинското лице на войната и тежката цена на бойната слава, с която днес ние толкова много се гордеем.

„Последната крепост“ е книга за обсадата и шурма на Одрин по време на Балканската война, както бяха видени през очите на участниците – от обикновения редник до главнокомандващия на армия. В продължение на две години бяха събирани записки, писма и бележки на над 80 офицери, войници, политици, чуждестранни кореспонденти и граждански лица. Включени са спомените на висши командири като генерал-лейтенант Никола Иванов, началник на Втора армия, както и на офицери и войници от пехотни, кавалерийски и артилерийски час-

ти, взели участие в сраженията. Репортажите на руски, френски и австрийски кореспонденти ни позволяват да узнаем как е бил предстван конфликтът в чуждестранния печат по това време.

Именно разнообразието от писмени документи е най-голямото богатство на книгата. От писмата на запасния подпоручик Генчо Стайнов, главен проектат и ръководител на строежа на ВЕЦ „Енина“, можем да узнаем за терзанията на командира. Той е длъжен да се грижи за подчинените му войници, с които споделя всичките несгоди и лишения на войната, но в същото време трябва да дава заповеди, които често водят до тяхната гибел.

Изминали са само два месеца, откакто е починала съпругата му, когато редник Георги Чорбаджийски от с. Турия, Казанлъшка околия, брат на бъдещия писател и художник Димитър Чорбаджийски – Чудомир, трябва да остави четирите си деца, за да се яви в частта си.

Изпратен в началото на 1908 година в Княжеското търговско агентство в Одрин, артилерийският майор Дянко Неделчев трябва да разучи възможно най-добре фортификациите на крепостта. Неговият дневник ни разказва за първите няколко месеца на важното му поръчение. Години по-късно той ще се завърне в Одрин като командир на артилерийско отделение.

Преподавателят от Военното училище, капитан Димитър Азманов, описва пристигането на различните началници на Източния сектор, от генерал-майор Вълко Велчев, чиято амбиция ще погуби много войници, до енергичния и просветен генерал-майор Георги Вазов, брат на патриарха на българската литература Иван Вазов.

Не на последно място са описани преживяванията на тези, които не са оставили лични спомени, но въпреки това историята е запомнила техните имена – храбрият капитан Гено Гърдев от 12-и полк, запасния подпоручик Петър Читалиев, който до войната е асистент в Софийския университет, и кавалерийския офицер Антон Каблешков, роднина на революционера Тодор Каблешков.

„Последната крепост“ е написана, за да покаже обективно и правдиво хода на операцията, довели до една от най-големите победи в новата история на българската армия, както и да разкаже за онези обикновени хора, поели по жестокия път на войната в името на обединена България.

Владислав Карагеоргиев

Подир големите катастрофи, които сполетяват народите, нередко настават за тия народи дни на малодушие, дни на ярости и на самоизтребление, на изгубване всяко чувство на самоуважение и на справедливост към себе си.

Ние ги преживяваме днес.

Я се вслушайте в тоя стихийен вихър на възкипелите страсти, в тоя избух на омразите и на всичките долни инстинкти, които позорят човешката природа! Ние дишаме в тифозна атмосфера, която отравя живота и задушава в дълбините на душите всяко добро и светло чувство, храним се със злъч, въздухът на българското небе е напоен със смъртните миазми на низостта и безумието. Отрекохме си всичките добродетели и достойнства, светлото охулихме, потърсихме и намерихме в прекрасното грозота и забравихме, че сме синове на великия оня народ, който лани по това време беше обсипван от цял свят с похвали за непознати в историята доблести, когото удивеното човечество славееше и сочеше пример за себе си!

Но защо се задълбавам в тия тежки за мене, като българин, усещания? По-добре да се повърна в друга, ясна област, в спомените за ония дивни дни, когато България беше хубава и благородна и всички се чувствувахме порасли до небето заедно с нея...

Иван Вазов, 20 март 1914 г.

Част 1

ЧЕСТИТА ВОЙНА!

Мобилизация! Очите ми са пламнали от свещена жар. Хубаво е да се живее при съзнанието, че всичко даваш за свободата на роба. Заглушен съм от урата на юнаците! Колко живот! Как искам тези блажени моменти да не ни напускат. Пътят от Харманли до Търново-Сеймен е зарръстен от запасни, които оглушават околността с нескончаемо ура. Дивно въодушевление! Колко е силно желанието да се мре за свободата на роба! И има ли по-велико от това? Ето, Иван се хвърля към мен и, цел червен, с целувки ме поздравява с мобилизацията. Благодарих му, благодаря на Бога и на този, който я обявява. Ето, почвам живота си, ето, чувствам се вече в елемента си. Ще се бия, ще воювам за роба, за Македония, ще се жертвам, ще изгоря в свещения пламък! Прости, това съм аз! Дай там всичко в услуга на народа ни, нека изпълним свято човешкия си и граждански дълг. Целуни Бебчо и му вдъхни стремеж към величественото в живота, и нека той ни надмине. Бивакът пак зарева, войниците ми са неузнаваеми, в тях вулкан бумти и в това виждам божественото у човека, кога се жертва за другите. Има ли по-възвишено от това?

Из писмо на неизвестен българин от Харманли

Изминали са само 34 години, откакто България се появява отново на политическата карта на Европа. За това време българският народ успява да изпита радостта и възторга на Освобождението, последван от покрусата от разпокъсването на изконните български земи – Източна Румелия, Северна Добруджа, Македония, Източна и Западна Тракия и Поморавието.

Териториалните клаузи на подписания през юли 1878 година Берлински договор ще предопределят историческия дълг на следосвобожденските поколения – национално обединение на всички български земи, признати с фермана на турското правителство за утвърждаване на Екзархията от 1870 година, както и от Конференцията на посланиците на Великите сили в Цариград от 1876 година.

Още през октомври 1878 година избухва Кресненско-Разложкото въстание – първият протест на българите срещу решението на Великите сили. Въпреки героизма на участниците, въстанието е удавено в кръв, а повече от 25 000 души от всички краища на Македония са принудени да търсят убежище в пределите на Княжеството.

В следващите 34 години останалите извън пределите на свободната българска държава сънародници продължават да се борят, като организират революционни групи и кръжоци, които да подготвят революционното движение в Македония и Одринско.

През 1893 година е създадена Вътрешната македоно-одринска революционна организация, целяща осъществяването на член 23 от Берлинския договор:

Високата порта се задължава да въведе в остров Крит точно Органическият устав от 1868 година, с нужните изменения.

Подобни устава, приравнени към местните нужди, с изключение освобождението от даждията, дадено за Крит, ще бъдат въведени и в другите части на Европейска Турция, за които не е предвидено особено устройство чрез настоящия договор.

Високата порта ще натовари особени комисии, в които туземското население ще има голям брой представители, с изработването на подробности по тези нови устава за всяка провинция.

Проектите за организацията, изработени от тези комисии, ще се представят за разглеждане от Високата порта, която, преди да издаде потребните нареждания за турянето им в действие, трябва да поиска мнението на назначената за Източна Румелия Европейска комисия.

Връхна точка в националноосвободителното движение на българите в Македония и Одринско е избухването на Илинденско-Преображенското въстание от 1903 година. Повече от 26 000 души вземат участие, сред които и множество офицери от българската армия. Въпреки първоначалните успехи, поредният опит на българския народ за свобода потъва в кръв, последван от нови гонения на мирното население.

Неуспехът от въстанието убеждава българското правителство, че освобождението на Македония ще стане по пътя на военната намеса.

Извършеният от младотурците държавен преврат през юли 1908 година не оправдава надеждите, че правата на християнските малцинства ще бъдат спазвани. Скоро репресиите са възобновени с нова сила, а националните организации са забранени.

ВМОРО подновява нелегалната си мрежа и се вдига отново на въоръжена съпротива.

За да се привлече международното внимание към стремежа за автономия на Македония, през периода 1911 – 1912 г. са извършени от дейци на ВМОРО поредица от терористични актове срещу османската власт в Щип, Кочани и Дојран, останали с името Магарешките атенмати.

Последват гонения над местното българско население. Десетки са убити, а стотици ранени.

Още в първите месеци на 1912 година, в различни краища на страната започват протести в подкрепа на българското население в Македония и Одринско.

Под натиска на народното възмущение българското правителство отправя през юли 1912 година нота към Великите сили, с която пак иска застъпничеството им за прилагане на чл. 23-ти от Берлинския договор. По същото време, след атенмат на ВМОРО, е извършен погром над българското население в Кочани.

От Македония пристигна едно ужасно известие: изклани са 50 души българи. След клането в Щип, останало ненаказано, кочанското клане иде да докаже, че изтреблението на българите е една система, която всичките турски правителства си предават и която се прилага неизменно. Прилага

се даже днес, когато Турция е в криза, когато пред очите на целия свят се изражда и върви към погибел.

Днес, когато идвахме в редакцията, един професор ни срещна на улицата с тия думи: „Тоя позор не може вече да се търпи! Пишете остро“.

Да пишем остро... Каква полза? Правителството си гледа спокойствието. Най-високите отговорни лица се скитат по курорти. А народа? Той е още безсилен.

Вестник „Воля“, 24 юли 1912 година

През февруари 1912 година България и Сърбия сключват военен съюз, а в тайно приложение към договора двете страни си разпределят завоюваните територии в случай на война с Османската империя, която по това време воюва с Италия в Либийската пустиня. Северозападна Македония е очертана като спорна зона, а разпределението ѝ ще стане след края на войната. В случай че договарящите страни не могат да се споразумеят, руският цар ще бъде поканен за арбитър.

На 16 май 1912 година България сключва таен съюзен договор с Кралство Гърция за военна взаимопомощ между двете страни в случай на война с Османската империя. Териториалните спорове между двете страни остават неуредени. През август 1912 година е сключена спогодба между България и Черна гора.

По такъв начин на 23 септември 1912 година Балканският съюз е официално оформен, а вече са изминали шест дни, откакто бе обявена мобилизацията на българския народ.

Зовът на Отечеството

17 септември

На 17 септември министърът на войната, генерал-лейтенант Никифор Никифоров, изпраща телеграма до всички началници на военноинспекционни и дивизионни области, до инспекторите на артилерията, кавалерията, инженерните войски, началниците на флота, на учебните заведения, на санитарните части, до военносъдебната част, както и до председателя на главната реквизиционна комисия:

Обща мобилизация и реквизиция обявена с указ № 5. Начало 12 часът по пладне на 17 септември № 983.

В 14:29 часа телеграмата е предадена в Софийската пощенска станция, след което достига до командирите на пехотните дивизи между 15:00 и 17:00 часа. Скоро новината за обявената мобилизация достига всички краища на страната.

Село Горски извор, Хасковска околия. Църковната камбана бие тревожно, вдигайки цялото население на крак. Всички се събират пред общинамата, където с трепет чакат да чуят новината. Съвсем скоро се появява кметът, който съобщава за мобилизацията на българската армия. Никола Попов пише в дневника си:

Старците, които бяха съвременници на робството ни под Турция, сериозно се замислиха и не скриваха тревогата си. „Турция е велика империя, със слонка ще ни издави“ – така думаша те. Но младежите, напротив, пламнаха в патриотически ентузиазъм и високо изказваха своята готовност да премерят силите си с петвековния ни тиранин, отправяйки лъти закани и цинични „любезности“ по адрес на турците.

Върнах се вкъщи. Войнишката ми торба, необезпокоявана цели три години от никого, трябваше да наруши най-последния си летаргически сън, за да изпълни отечествения си дълг. Откачих я и започнах да я тегча най-безцеремонно с ризи, кърпи, четки и др., а докато вършех тая операция, домашните ми неколкократно ми напомниха да не забравя най-важното – лъжицата. Най-последно и тя зае своето почетно място в торбата.

За следващия ден, 18 септември, той пише: